

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

علمی - پژوهشی

سال نهم - شماره سوم - پاییز ۱۳۹۵ - شماره پیاپی ۳۳

معرفی سفرنامه منظوم فرنگستان و ویژگی های سبکی آن

(ص ۱۴۹-۱۳۹)

دکتر محمد رضائی (نویسنده مسئول)؛ دکتر حسین کیا؛ محبوبه اسدی نهاد^۳

تاریخ دریافت مقاله: پاییز ۱۳۹۴

تاریخ پذیرش قطعی مقاله: زمستان ۱۳۹۴

چکیده

یکی از موضوعات اصلی نسخ و کتب خطی سفرنامه هاست که بخش وسیعی از آنها به عصر قاجار اختصاص دارد. سفرنامه‌ها گزار شهابی بجا مانده از گذشتگان هستند که حاوی مطالب ارز شمند و خواندنی میباشند خصوصا اگر با مهارت و هنرمندی به رشته نظم کشیده شده باشد. در این صورت ارزش ادبی آن دو چندان میشود.

سفرنامه منظوم فرنگستان از جمله نسخ خطی است که در این جا به معرفی آن پرداخته شده و شرح سفر اول ناصرالدین شاه قاجار به اروپا است که شاعر آن را به نظم درآورده است. این نسخه در ۴۶ برگ و ۹۲ صفحه تنظیم شده است. تاریخ کتابت نسخه ذکر نشده است ولی باتوجه به شواهد در سال ۱۲۹۵ ه ق سروده شده است.

شاعر این سفرنامه منظوم فردی به نام عیوق می باشد که با تمام جستجوها اطلاع چندانی در مورد ایشان حاصل نشد.

نسخه خطی سفرنامه منظوم فرنگستان یکی از نسخ ارز شمند دوره قاجار می باشد که در کتابخانه ملی به شماره ۵۰۴ در تاریخ ۱۳۲۹ به ثبت رسیده است.

کلمات کلیدی: سفرنامه، عیوق، ناصرالدین شاه قاجار، نسخه خطی سفرنامه منظوم فرنگستان

Mohamad_rezaie@semnan.ac.ir

۱ - استادیار دانشگاه سمنان

۲ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

H.Kia@semnaniau.ac.ir

۳ - کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سمنان

ma.asadinahad@gmail.com

مقدمه

یکی از منابع مهم جهت آشنایی با آداب و رسوم ملل و حوادث تاریخی و اماکن جغرافیایی سفرنامه‌ها میباشند. سفرنامه‌ها گنجینه‌های با ارزشی هستند که از گذشته‌ها برای ما به یادگار مانده‌اند. این نوشته‌های پر رمز و راز می‌توانند دریچه‌ای به دنیای گذشته برای ما و نسل‌های آینده باشند.

سفرنامه بخشی از پیکره زبان فارسی است که از طریق آنها می‌توان گاه به واقعیت‌هایی از اوضاع سیاسی و اجتماعی و ادواری از تاریخ مردم دست یافت که گاهی چنین اطلاعاتی را نمی‌توان از کتابهای دیگر به دست آورد. سفرنامه اغلب مورد توجه همگان می‌باشد زیرا حاوی نکات بکر و تازه‌ای است و اطلاعات مفیدی را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد به ویژه اگر با صور خیال همراه شده و به رشته نظم کشیده شده باشد.

با مطالعه سفرنامه‌ها می‌توان با آراء و عقاید نویسنده اثر آشنا شد و هرچه این نویسنده نزد دیگران معروف تر باشد آشنایی با زندگی و عقاید او برای دیگران جذاب تر خواهد بود به خصوص اگر این شخص پادشاه یک کشور باشد.

در این مقاله به معرفی نسخه خطی سفرنامه منظوم فرنگستان پرداخته میشود. شاعر این اثر فردی است به نام عیوق که مأموریت می‌یابد تا سفرنامه ناصرالدین شاه به اروپا را که شخصا به وسیله ناصرالدین شاه نگارش یافته بود به نظم درآورد.

درمیان شاهان و حاکمان ایران شاید پادشاهی به اندازه ناصرالدین شاه خاطره و سفرنامه از خود به یادگار نگذاشته باشد. ناصرالدین شاه قاجار که در سال ۱۲۶۴ه ق به پادشاهی رسید و در ۱۳۱۳ درگذشت از مردان سفردوست روزگار خود بود. سواری و شکار و گردش در کوه و دره و دشت، او را از پای در نمی‌آورد و خستگی بر او چیرگی نمی‌یافت. شوق سفر او را به سفرنامه خوانی و سفرنامه نویسی کشانید، چون شنیدن و خواندن سرگذشت سیاحان و وقایع نوشته شده در سفرنامه‌ها را دوست می‌داشت، جمعی را برآن داشته بود تا مقداری از سفرنامه‌های اروپائیان را که به چین، ژاپن، هند، آفریقا، مصر، استرالیا و آمریکا سفر کرده بودند به فارسی برگردانده و به خط خوش نوشته بودند و یا برای او می‌خواندند و یا خود آنها را می‌خواند. علاوه براین چون به زبان فرانسه آشنا بود شخصا بعضی گزارش‌های سفر را به آن زبان خوانده و در حاشیه آنها

توضیحات و مطالبی نوشته و حتی در جاهایی، به خیال و تصور، نقاشی هایی از محل و موضعی که وصفش را خواننده نگاشته است. (افشار، ۱۳۶۸:ص ۷۹۹)

تأثیر موج سفرنامه نویسی در زمان قاجار سبب شد تا ناصرالدین شاه که پادشاهی سفردوست و خوش ذوق بود گزارش سفرهای داخل و خارج خود را به صورت وقایع روزانه به رشته تحریر درآورد. به رغم رسم رایج، او آثار و نوشته‌های خود را از قبیل سفرنامه و یادداشتهای روزانه، خود تدارک می‌دید و مؤلفان دولتی در تهیه این نوشته‌ها کمتر مداخله داشتند؛ به همین دلیل یادداشتهای و سفرنامه‌هایی که از او در دست است، به دستخط شخص او است. "دفاتر خاطرات شخصی او مشتمل بر هفت مجلد است و از سال ۱۲۷۲ هجری قمری آغاز و در سال ۱۳۰۳ هجری قمری پایان می‌یابد. نخستین بخش آن (شامل خاطرات سال‌های ۱۲۷۲ تا ۱۲۸۵) به جای ترتیب معمول تاریخی، بر اساس اماکن جغرافیایی که شاه به آن‌ها سفر می‌کرده مرتب شده است. شاه سفرنامه‌های خارجی خود را نیز به دنبال خاطرات روزانه خود در همین دفاتر ثبت کرده است که این بخش از خاطرات او در دوران سلطنتش ویرایش و به چاپ رسید." (آل داوود، ۱۳۸۰:ص ۳۵-۳۸)

ناصرالدین شاه در خاطراتش نام بسیاری از اماکن و مناطق شمالی تهران را از جمله شمیران، لوسان و روستاها و مکان‌های دامنه البرز به همراه اطلاعات زیادی در مورد جغرافیای آن مناطق با دقت بسیار زیادی ثبت کرده است. در برابر ثبت آگاهی‌های دقیق مردم‌شناسی و جغرافیایی که حاصل سفرها و گشت و گذارهای دائمی او در مناطق مختلف بود، وی در خاطراتش بسیار کم به مسائل سیاسی و اجتماعی پرداخته است. به همین ترتیب در ضمن گزارش سفرهای خارجی کمتر از مذاکرات و صحبت‌های سیاسی خود با سران دول اروپایی حرفی به میان آورده است و به جزئیات دیگر با دقت بیشتر نگریسته است. (همان:ص ۳۹-۴۰)

معرفی نسخه خطی

یکی از منابع مهم مطالعات و پژوهش‌های علمی و ادبی، نسخ خطی است. نسخ خطی آثار ارزشمندی میباشند که اگر مورد توجه قرار نگیرند و بازنویسی و تصحیح نشوند، چه بسا که بعد از مدتی به فراموشی سپرده شوند و مطالب آنها نیز هیچ‌گاه مورد استفاده قرار نگیرد ولی با تصحیح این نسخ می‌توان جان دوباره‌ای به آنها بخشید و حاصل اندیشه‌های بزرگان در گذشته را در اختیار معاصران خویش قرار داد. در میان نسخ خطی، نسخه‌های خطی مربوط به دوره قاجار از نظر کثرت و تنوع بیشتر از دوره‌های دیگر است و ضرورت دارد که این نسخ مورد بازنگری و تصحیح قرار گیرند. از جمله موضوعات مورد توجه در نسخ خطی دوره قاجار که اندیشمندان این عصر به آن توجه کردند، نوشتن سفرنامه است.

سفرنامه منظوم فرنگستان از نظر نسخه‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته و نکات زیر از آن

استخراج گردیده است:

عنوان : سفرنامه منظوم

پدیدآور : عبوق

آغاز: نخستین بر زبانم گشت جاری سپاس ذات پاک کردگاری
انجام: علوم اولین و آخرینند که در گفتار شهید انگبین اند

مشخصات ظاهری : ۴۶ برگ ، ۹۲ صفحه ، هر صفحه ۱۲ سطر کامل ، اندازه سطور

۱۶۰در ۸۰، قطع ۲۲۰ در ۱۴۰

نوع و درجه خط : نستعلیق خوش

نوع کاغذ : ترمه

تزیینات متن : سرلوحه مذهب زر و شنجرف و لاجورد و سبز ، سر فصل ها با مرکب قرمز

، دارای دو جدول:

(۱) جدول دور سطور : زر و سیاه و قرمز و آبی

(۲) جدول بیرونی : زر و سیاه ؛ میان مصرع ها : دو جدول زر و سیاه

در پایین گوشه هر صفحه ابتدای بیت اول صفحه بعد نوشته شده است.

نوع و تزیینات جلد : مخمل بنفش ، گل و بوته ، کوبیده ، مقوایی

این نسخه در کتابخانه ملی ایران با شماره کتابشناسی ۵۰۴ به ثبت رسیده است .

موضوع سفرنامه منظوم فرنگستان درباره سفر اول ناصرالدین شاه به اروپا است. این مسافرت

که پنج ماه به طول انجامید از تاریخ ۲۱ صفر ۱۲۹۰ هجری قمری از تهران به قصد اروپا از طریق

بندر انزلی آغاز شد و از ممالک روسیه ، آلمان ، بلژیک ، انگلستان ، فرانسه ، سوئیس ، ایتالیا ، اتریش و

عثمانی دیدن کرده اند. در این نسخه اشعار سفرنامه از آنجا آغاز میشود که سفرای کشورهای

اروپایی به دربار ناصرالدین شاه آمده و از وی دعوت می کنند که برای بازدید به کشور تشریف فرما

شوند. ناصرالدین شاه با وزیران خود مشورت می کند و به یکی از درباریان خود مأموریت می دهد

که به اروپا برود و در مورد نیت اروپائیان از این دعوت تحقیق و جستجو نماید و نتیجه را به دربار

گزارش دهد. وی پس از اتمام مأموریت به شاه گزارش می دهد که دعوت ایشان از روی دوستی

است و مکر و حيله ای در کار نیست و مردم اروپا چشم انتظار شاه ایران میباشند. شاه پس از

سپردن کشور به افراد معتمد خود در تاریخ یاد شده به همراه ملتزمین بسیار عازم اروپا میشود و از

شهرهای کرج ، قاسم آباد ، عبدالآباد ، قزوین ، لوشان ، رستم آباد ، امامزاده ها شم ، رشت و انزلی گذر

کرده و با کشتی از راه دریای خزر ره سپار خاک روسیه می شوند. در کشور روسیه از شهرهای

حاجی طرخان ، مسکو و سن پترزبورگ که پایتخت روسیه در آن زمان بود دیدن می کنند. در این

سفر از اماکن و موزه ها و تماشاخانه ها دیدن می نمایند و با افراد مختلف و طرز تفکر ایشان آشنا می شوند و با پیشرفتهای این کشور در زمینه های مختلف از نزدیک دیدن می نمایند.

شاعر این منظومه فردی عیوق نام می باشد. با کمال تأسف با تمام کوشش و اهتمامی که جهت جستجوی نام سراینده این سفرنامه منظوم در کتابها و تذکره های دوره قاجار نظیر حدیقه الشعراء تألیف سید احمد دیوان بیگی شیرازی، تاریخ منتظم ناصری نوشته اعتمادالسلطنه، تذکره مدینه الادب تألیف محمدعلی مصاحبی نائینی متخلص به عبرت، تذکره ریاض الشعراء تألیف علیقلی خان واله داغستانی، تذکره آتشکده آذر تألیف لطفعلی بیگ بن آقا خان بیگدلی شاملو متخلص به آذر، تاریخ تذکره های فارسی نوشته احمد گلچین معانی، تذکره انجمن ناصری و تذکره مجدیه تألیف میرزا ابراهیم خان مدایح نگار تفرشی انجام گرفت مطلب چندانی به دست نیامد.

با توجه به این توضیحات اطلاع چندانی در مورد تاریخ تولد یا وفات شاعر و زندگینامه و آثار عیوق حاصل نیامد. البته با دقت در بعضی ابیات این نسخه خطی همانند بیت ۱۰۱ که چنین آمده است:

منم عیوق چاکرزاده شاه منم همت بلند و بخت کوتاه
می توان فهمید که این شاعر در زمان ناصرالدین شاه می زیسته است و احتمالاً یک شاعر دربار قاجار بوده است.

زمان تألیف این منظومه به درستی معلوم نیست ولی با توجه به تاریخ سفر اول ناصرالدین شاه به اروپا که شاعر نیز در اثرش به آن اشاره میکند، درمی یابیم که بعد از سال ۱۲۹۰ هجری قمری می باشد:

پس آنکه شهریار تاجداران برون زد خیمه در فصل بهاران
مر آن روزی که عازم در سفر بود که بیست و یکم شهر صفر بود
هم از تاریخ هجرت کو به عالم هزار سیصد و ده سال بد کم
که آن شاه جهانگرد یگانه به اقلیم اروپا شد روانه

با توجه به بیت سوم، اگر از هزار و سیصد، ده سال کم کنیم، همان سال ۱۲۹۰ میشود. البته

شاعر در بیت دیگری به زمان سرایش این سفرنامه منظوم دقیق تر اشاره می کند:

ندیده کس چنان شه با جلالی فرشته صورتی فرخنده فالی
بدان سایه چو اصل خویش بی جفت سپهرش هر زمان صدآفرین گفت
شه صاحبقرانی را که سی سال فلک در کار او کی کرد اخلال

از بیت سوم می توان دریافت که در زمانی که عیوق در حال به نظم کشیدن سفرنامه منشور ناصرالدین شاه به اروپا بوده است، سی سال از سلطنت ناصرالدین شاه می گذشته است. با این تفاسیر می توان نتیجه گرفت که زمان به نظم درآوردن سفرنامه تقریباً سال ۱۲۹۵ ه ق می باشد.

شاعر دلیل سرودن این منظومه را خود در بخش سبب نظم کتاب بیان می کند. وی جهت انجام خدمتی ارزنده به ناصرالدین شاه به دنبال داستانی نغم می باشد که آن را به رشته نظم درآورد و به شاه تقدیم نماید. در همین اثنا، بخت به وی رو می نماید و مأموریت به نظم کشیدن سفرنامه فرنگستان شاه به او محول میشود.

درآمد بر سفرنامه مرا فال درین اندیشه بختم کرد اقبال
شدم خرسند زین شیرین فسانه که ماند این بنا تا جاودانه
مر این دیباچه مشک تتاری به گیتی ماند از شه یادگاری
ولی باید که ارباب معانی کند معذورم اندر نکته دانی
مرا ایراد شعری کو نگیرند ز راه عفو زین احقر پذیرند

سفرنامه منظوم حاضر تنها سفرنامه ای است که سفر ناصرالدین شاه به اروپا را به رشته نظم درآورده است. سفرنامه منظوم عیوق برای نخستین بار مورد تصحیح و بازخوانی قرار گرفته است. این نسخه منحصر به فرد می باشد و تا به حال نسخه ای شبیه به آن یافت نشده است که بتوان نسخه را با آن مقابله کرد. البته در صورت آشنایی به خط نستعلیق و سبک نگارش شعر در زمان قاجار اکثر ابیات نسخه قابل خواندن میباشند. ولی دو بیت از ابیات میانی نسخه کاملاً محو شده است و چون نسخه دیگری برای مقابله با آن در دسترس نبود در متن تصحیح شده فضای مربوط به آن دو بیت خالی گذاشته شده است.

جهت اطلاع از صحت و درستی مطالب، رویدادها، اسامی اشخاص، تواریخ و توضیحاتی که در این کتاب منظوم بیان شده است نسخه خطی با اصل سفرنامه فرنگستان که توسط شخص ناصرالدین شاه به رشته تحریر درآمده است، مقابله شد. همچنین با سفرنامه سالور که نوشته عبدالصمد میرزا عزالدوله برادر صلیبی ناصرالدین شاه می باشد نیز مقابله شد. عزالدوله یکی از همراهان ناصرالدین شاه در این سفر بوده است و خاطرات خود را به رشته تحریر درآورده است. عیوق در سفرنامه منظوم خود از این شخص به عنوان یکی از ملتزمین شاه نام می برد:

نخستین بود عزالدوله همراه جنابش بُد برادر با شهنشاه

پس از این مقابله مشاهده شد که تمامی مطالب و رویدادها در کمال صحت و درستی و بدون کوچکترین کژی و نادرستی به نظم کشیده شده اند که این ویژگی، ارزش این نسخه را دو چندان می کند.

با مطالعه این سفرنامه منظوم علاوه بر لذت خواندن اشعار، می توان به اطلاعاتی چون مسیر حرکت کاروان شاهی، اماکن جغرافیایی و آب و هوایی، اتفاقات و حوادث پیش آمده در سفر، اشخاص و مقام ایشان در دربار، آداب و رسوم مردم شهرهای مختلف روسیه، روابط دربار ایران با دربار روسیه و آشنایی با پیشرفت و تمدن اروپائی دست یافت.

ویژگی های سبک شناسی نسخه

سفرنامه منظوم عیوق به بحر هزج مسدس محذوف سروده شده است. شاعر در سرودن این مثنوی که بالغ بر ۱۰۵۷ بیت می باشد همچون دیگر شاعران عصر قاجار به شاعر مثنوی سرای قرن ششم هجری، نظامی گنجوی نگاه ویژه ای داشته است.

سفرنامه منظوم مانند اغلب مثنوی ها قبل از شروع داستان به مباحث دیگری می پردازد. اشعار این کتاب نیز به چندین فصل تقسیم میشود که به قرار زیر می باشد:

۱) آغاز کتاب، حمد و ستایش ذات پاک پروردگار بی همتا

۲) مناجات نامه، راز و نیاز به درگاه اله بی نیاز

۳) نعت حضرت رسول (ص) و اشعاری در معراج ایشان

۴) مدح حضرت امیرالمومنین (ع)

۵) مدح حضرت صاحب الامر (عج)

۶) مدح خدیو صاحبقران، ناصرالدین شاه

۷) سبب نظم کتاب گوید

۸) اول داستان گوید

پس از این فصل شاعر با آمدن رسولان فرنگستان به درگاه حضرت ظل اللّهی اصل داستان را آغاز می نماید.

برجسته ترین ویژگی زبانی سفرنامه منظوم عیوق سادگی و روانی آن است. شاعر اغلب با بهره گیری از تعابیر و الفاظ لطیف و روشن به وصف مناظر طبیعی و شخصیت های مختلف و ابزارآلات گوناگون می پردازد. او در توصیف مجالس و آداب و رسوم مردم و دید و بازدیدهای افراد به خوبی از عهده این کار برآمده است.

عیوق با انتخاب واژگان خاص و وزنی شاد، موسیقی طرب انگیزی به شعر بخشیده است.

دقت عیوق در نقل مطالب و حفظ اصالت داستان، نشانی از مهارت و صداقت اوست.

عیوق شاعر علاوه بر گزارش سفر به آرایه پردازی نیز توجه خاصی دارد و سفرنامه او دارای

ویژگی های بلاغی است که به برخی از آنها که در این مثنوی بسامد بالایی دارند پرداخته میشود.

از میان صور خیال، تشبیه و استعاره در این منظومه فراوان دیده میشود. بیشترین عناصری

که سازنده تصاویر شعری عیوق است عناصر برگرفته از طبیعت است. البته شاعر از دیگر عناصر

تصویر ساز چون عناصر مربوط به اشیاء، انسان، حیوان، عناصر تاریخی و اساطیری و جز آن چه در

تشبیه و چه در استعاره مکرر استفاده کرده است. اغلب تشبیهات به کار گرفته شده حسی به حسی

می باشد. مانند ابیات زیر:

زجان و دل به خدمت رو نهادند
 چه پیری از رخس می تافتی نور
 نسیم صبح چون مشاطه طینت
 بدی آن کشتی البرز پیکر
 همه چون شمع برپای ایستادند
 لبش چون خضر و مویش همچو کافور
 عروسان چمن را کرده زینت
 چو شهر معظمی در بحر اخضر
 گاهی اوقات در ابیاتی تشبیه غیر حسی به حسی نیز دیده میشود:

همای همّتش آن پایه دارد
 گل نشکفته ام پژمرده گشته
 وز آن پس طوطی طبعم دگر بار
 شود در داستان سازی شکرخوار
 جهانی را به زیر سایه دارد
 منم سیلاب غم از سر گذشته
 در برخی ابیات نیز به تشبیهات مرکب برمی خوریم:

همی کشتی شتابان بود در بحر
 چو چرخ بی مدارا اندر این دهر
 به صیداندازی و گشت و تفرج
 چو خورشیدی که سیر آرد به هر برج
 استعاره نیز همچون تشبیه جایگاه ویژه ای در این اثر دارد. از هر دو نوع استعاره مصرحه و
 استعاره مکنیه نمونه های بسیاری به چشم می خورد.

نمونه هایی از استعاره مصرحه:

همه مشکین غزالان تتاری
 همی در ره نمودند دیده بانی
 یکی می گفت کین ماه دو هفته
 کجا می بود تا اکنون نهفته
 به استتقبال آن شیر شکاری
 مگر طالع شود خورشید ثانی
 نوع دیگر استعاره مکنیه می باشد که شکل برجسته آن، امروزه به تشخیص معروف است و
 روح خاصی به سخن شاعر بخشیده است. از جمله ابیاتی که شخصیت بخشی در آن به روشنی دیده
 میشود ابیات زیر در وصف بهار است:

بنفشه دست پیمان داد بر گل
 همی خندان بود غنچه ز شادی
 شقایق دل به بوی نسترن بست
 همی گفتا شکوفه کار شد هیچ
 به بستان گشته نرگس یار سنبلی
 که ما را شد به سوسن اتحادی
 گل سوری دل سوسن همی خست
 که نیلوفر مرا گردید پاپیچ
 پس از تشبیه و استعاره، صورت های خیالی دیگر، کنایه و مجاز نیز در این منظومه فراوان دیده میشود.
 ابیات زیر نمونه هایی از کنایه هستند:

منم گر غم کشیده داغ بر دل
 به اردو اندر آمد شد پیاده
 چنان عدلت جهانی را بپوشید
 چنان عدلت جهانی را بپوشید
 منم مانند مرغ نیم بسمل
 رخس همچون کف موسی گشاده
 که نتوان رخنه کردن نور خورشید

سپهبد در معنی را چه خوش سفت
ملک بر رأی او صد آفرین گفت
ابیاتی که در آن مجاز به کار رفته است:

جهانی درهم و اندر هیاهوی
که می آید شه پرسی بدین سوی
همی گفتند حوران فرنگی
گشاده داشتی بر ما خدنگی

نکته دیگری که در بررسی جنبه های بلاغی سفرنامه منظوم عیوق درخور توجه است، میزان توجه شاعر به استفاده از انواع صنعت های لفظی و معنوی بدیع (آرایه های ادبی) است. مبالغه یا اغراق، تضاد، تناسب یا مراعات نظیر از صناعات ادبی این سفرنامه منظوم هستند که بیانگر این واقعیت می باشد که شاعر به آرایش کلام و خوش آهنگی واژه ها و هماهنگی آنها با هم که موجب تقویت موسیقی شعر می شود اشتیاق خاصی نشان می دهد. وجود تمثیل ها در شعر این نکته را یادآوری می کند که شاعر به جنبه های تعلیمی اثر نیز توجه داشته است. از سوی دیگر وجود تلمیحات فراوان در این اثر حاکی از آگاهی شاعر از وقایع تاریخی و نگاه ویژه وی به اسطوره ها است. نمونه هایی از انواع آرایه های ادبی در زیر آورده شده است.

تمثیل:

پس آنکه رفت در کالسه که بنشست
روان شد آنچنان تیری که از شست
بیا ساقی بده می با دف و چنگ
حنای کس ندارد در جهان رنگ
زخیل قافله وامانده باشم
چو مهمانی که خود ناخوانده باشم
خنک آنکس که این فن را بیاموخت
ز سیملی چهره خود را برا فروخت
مراعات نظیر یا تناسب:

توئی چشم و چراغ پادشاهان
توئی بر تخت جم چون ماه تابان
به هنگام غروب آن شه درآمد
فرو شد آفتاب و مه برآمد
رخش نور و بود آینه خورشید
ز عکس چهره شه خور درخشید
چو پای عدل را بفشرد آن شاه
ز عالم گشت دست جور کوتاه
تضاد:

که این منصب همی شایسته اوست
تمیز آرنده هر دشمن و دوست
چنان پای عدالت رانده در پیش
برادر خوانده گشته گرگ با میش
همی بشنیدم از آن پیر گفتار
که ناگه گشتم از آن خواب بیدار
مبالغه یا اغراق:

چنان بگریستندی در ره شاه
زاشک دیده شان گل گشت شهره
چنان قادر به حکم است کاسمانوار
قضا بر درگهش آمد به زنهار

چه درگاهی غلامش ماه پروین
شکوه بارگاهش شد به کیوان
تلمیح:

چو یونس رفت اندر کام ماهی
به روز جنگ تیغش برق آسا
فلاطون بنده علم تو بر در
ارسطو حکمت و آصف ضمیری
فرو بگرفت عالم را سباهی
عدو بلعید چون ثعبان موسی
که مینه چاکر فضلت ساکندر
بگاه بخردان بودر جمه هری

جناس:

مثال بی مثالش را به دوران
واج آرای:

سراسر کوه و صحرای پر ز لاله
همه دست ادب بر سینه بسته
پر از ژاله به لاله چون پیاله
تمامی ایستاده شه نشسته

عیوق در خلق اثر خود دقت، ظرافت و صداقت را توأمان به کار بسته است تا اثری قابل قبول از خود به یادگار گذارد.

نتیجه گیری

تصحیح و بازخوانی نسخه خطی سفرنامه منظوم فرنگستان این امکان را برای ما فراهم کرد که بتوانیم شاعری گمنام از دوره قاجار را به جامعه ادبی کشور معرفی کنیم.

عیوق شاعری است که در عصر ناصرالدین شاه می زیسته است و تمام تلاش خود را به کار گرفته است تا بتواند به دربار ناصرالدین شاه وارد شود. عیوق به این نکته در سفرنامه خود اشاره نموده است و در اشعار خود ناصرالدین شاه را ستوده است. از آن جا که عیوق از جانب ناصرالدین شاه یا شاید یکی از درباریان مأمور به نظم کشیدن سفرنامه ناصرالدین شاه به فرنگ می شود می توان نتیجه گرفت که وی شاعری مقبول و مورد اعتماد بوده است. با بررسی این سفرنامه منظوم و ویژگی های سبکی آن نیز می توان به مهارت و چیرگی عیوق در سرودن اشعاری از این دست پی برد.

سفرنامه عیوق از این نظر که به رشته نظم درآمده است ارزش شمند است ولی نکته ای که ارزش آن را دوچندان می کند صداقت شاعر و صحت اشعار آن می باشد.

امید است که تصحیح این نسخه توانسته باشد در حفظ و نگهداری این دسته از آثار موثر

واقع شده باشد.

فهرست منابع

- ۱) آرين پور، يحيى (۱۳۸۲)، از صبا تا نيما، چاپ هشتم، تهران: زوار
- ۲) آل داوود، سيد علي (۱۳۸۰)، ناصرالدين شاه خاطره نويس، تهران: دانش
- ۳) اعتمادالسلطنه، محمد حسن خان صنيع الدوله (۱۳۶۷)، تاريخ منتظم ناصري، با تصحيح محمد اسماعيل رضواني، چاپ اول، تهران: دنياي كتاب
- ۴) افشار، ايرج (۱۳۶۸)، چهل سال تاريخ ايران، جلد سوم، تهران: اساطير
- ۵) بيگدلي شاملو، لطفعلی بيگ بن آقا خان متخلص به آذر (۱۳۳۷)، آتشكده آذر، با تصحيح حسن سادات ناصري، تهران: امير كبير
- ۶) ديوان بيگي شيرازي، سيد احمد (۱۳۶۶)، حديقۀ الشعراء، با تصحيح عبدالحسين نوائي، تهران: زرین.
- ۷) سالور، عبدالصمد ميرزا عزالدوله (۱۳۷۴)، سفرنامه اروپا، با تصحيح مسعود سالور، چاپ اول، تهران: نامک
- ۸) شميسا، سيروس (۱۳۷۸)، سبک شناسی شعر، چاپ چهارم، تهران: فردوس
- ۹) گلچين معاني، احمد (۱۳۵۰)، تاريخ تذکره های فارسي، تهران: دانشگاه تهران
- ۱۰) مايل هروي، نجيب (۱۳۶۹)، نقد و تصحيح متون، م. شهد: آستان قدس رضوي بنياد پژوهش های اسلامي
- ۱۱) مدايح نگار تفرشي، ميرزا ابراهيم خان (۱۳۶۳)، تذکرۀ انجمن ناصري و تذکرۀ مجديه، با کوشش ايرج افشار، تهران: بايک
- ۱۲) مصاحبي نائيني، محمدعلي متخلص به عبرت (۱۳۷۶)، مدينۀ الادب، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامي
- ۱۳) ميرهاشمي، سيدمرتضي (۱۳۸۸)، منظومه های کهن عاشقانه از آغاز تا قرن ششم، چاپ دوم، تهران: چشمه
- ۱۴) ناصرالدين شاه قاجار (۱۳۴۳)، سفرنامه ناصرالدين شاه قاجار به اروپا، با مقدمۀ عبدالله مستوفي، اصفهان: اندیشه
- ۱۵) واله داغستاني، عليقلي خان (۱۳۹۱)، رياض الشعراء، با تصحيح ابوالقاسم رادفر و گيتا اشيدري، تهران: پژوهشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
- ۱۶) وهومن، هارون (۱۳۸۸)، سفرنامه های خطی فارسی، چاپ اول، تهران: اختران
- ۱۷) هدايت، رضا قليخان (۱۳۴۰)، مجمع الفصحاء، به کوشش مظاهر مصفا، تهران: اميرکبير
- ۱۸) همایي، جلال الدين (۱۳۷۸)، فنون بلاغت و صناعات ادبي، چاپ شانزدهم، قم: هما